

**ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE
DIN CADRUL CONSORTIULUI NAȚIONAL ADMINISTRAT DE
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 271.22(478)+94(478)"1813/1918"(043.3)

ȘALARI MARIN

**MĂNĂSTIRILE ȘI VIAȚA MONAHALĂ DIN BASARABIA
(1813-1918)**

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Rezumatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2021

Teza a fost elaborată în Școala Doctorală Științe Umaniste din cadrul Consorțiului Național administrat de Universitatea de Stat din Moldova

Conducător de doctorat:

ȚVIRCUN Victor, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Componența comisiei de doctorat:

1. **Igor CERETEU**, dr. hab., conf. univ. – *președinte Comisiei Științifice*, Universitatea de Stat din Moldova;
2. **Andrei EȘANU**, acad., dr. hab., prof. cerc. – *referent*, Universitatea de Stat din Moldova;
3. **Nicolai CERVENCOV**, dr. hab., prof. univ. – *referent*;
4. **Lilia ZABOLOTNAIA**, dr., conf. univ. – *referent*, Muzeul Național de Istorie a Moldovei;
5. **Victor ȚVIRCUN**, dr. hab., prof. univ. – *conducător de doctorat*.

Susținerea va avea loc la **14 mai 2021, ora 11.00**, sala 18, blocul A al campusului studentesc, str. Academiei 3/2 în ședința Comisiei de susținere publică din cadrul Universității de Stat din Moldova

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică „Andrei Lupan”, Biblioteca USM, pe pagina web a ANACEC: <http://www.cnaa.md/și pe pagina web a USM: http://usm.md/>

Rezumatul a fost expeditat la data de 12 aprilie 2021

Conducător de doctorat:

ȚVIRCUN Victor, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Autor

ȘALARI Marin

CUPRINS

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII.....	4
CONȚINUTUL DE BAZĂ AL TEZEI.....	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	23
BIBLIOGRAFIE.....	27
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI.....	30
ADNOTARE.....	32
АННОТАЦИЯ.....	33
ANNOTATION.....	34

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Din cele mai vechi timpuri, mănăstirile ortodoxe au fost locuri unde oricare persoană putea să-și găsească liniște, să-și potolească setea sufletească și să afle o povață. Predecesorii noștri menționau că în mănăstiri „cel ce are nevoie are parte de alinare sufletească în timpul liturghiei și de alinare trupească în timpul sfintei trapeze a monahilor” [48, c. 278].

Instituțiile religioase monahale sunt un fenomen unic în istoria Bisericii Ortodoxe. Monahismul este o comunitate socio-culturală cu modul său caracteristic de viață, orientarea culturală și rolul său în istoria bisericii, a statului, în societate. Tradițiile vieții monahale și a celei mănăstirești au rădăcini adânci în spațiul pruto-nistrean. Crearea și menținerea centrelor duhovnicești erau susținute de domnitori, boieri și negustori, care donau pentru întreținerea lor mijloace financiare și materiale impunătoare. Un rol principal în apariția primelor schituri l-au avut călugării, care au pus bazele vieții monahale în Basarabia. Odată cu trecerea timpului, aceste sfinte așezăminte au devenit adevărate izvoare duhovnicești pentru cei care au căutat mântuirea în sânul bisericii ortodoxe.

Trebuie să menționăm în mod deosebit faptul că, încă din perioada medievală, mănăstirile moldovenești au avut calitatea de centre culturale și de luminare. Pe lângă ele se deschideau tipografii, se tipărea literatură liturgică și religioasă. Acolo erau înființate biblioteci, datorită cărora s-au păstrat intacte până astăzi diverse lucrări, traduceri și manuscrise ale teologilor ortodocși, apărute pe meleag moldovenesc. Un rol deosebit în luminarea duhovnicească l-au jucat și școlile mănăstirești, în care învățau știința de carte și Legea lui Dumnezeu atât copiii ai slujitorilor bisericii, cât și copiii ai localnicilor din satele învecinate.

Reprezentanții învățați ai monahismului au contribuit substanțial la dezvoltarea vieții religioase din Basarabia. Anume ei le-au altoit locuitorilor mănăstirilor deprinderile de muncă, credința ortodoxă și moralitatea. Mănăstirile erau și locuri de pedeapsă (de canon) și de corecție pentru clericii care încălcau statutul și regulile bisericesti.

Locul principal la fiecare mănăstire revenea bisericii, în jurul căreia erau amplasate spațiile de locuit (chiliile) și acareturile utilitare, gospodărești. Întemeierea noilor mănăstiri s-a datorat, în mare parte, vechilor dinastii boierești, cum au fost: Hâncu, Roset, Hrisoverghi ș.a.

Mănăstirile deveneau loc de adăpost pentru populația urbană și cea rurală pe timp de război, de invazii ale noștilor, precum și în cazul unor dezastre epidemice. Pe lângă mănăstiri se deschideau spitale și adăposturi pentru orfani și nevoiași. Evenimentele Primului Război Mondial au demonstrat rolul enorm al fraților monahi, care au constat în spovedirea ostașilor, în colectarea și distribuirea donațiilor pentru nevoile ostașilor, dar și în crearea condițiilor de adăpost și ajutor pentru orfani și văduvi.

Actualitatea prezentului studiu este determinată și de interesul crescând în societate pentru cunoașterea istoriei mănăstirilor, a organizării vieții interne a călugărilor din mănăstiri și schituri, care, de-a lungul secolelor, nu a constituit obiectul unei cercetări distincte. Astăzi, când nu mai există interdicții ideologice și administrative în ceea ce privește studierea problemelor vieții religioase a societății, în fața oamenilor de știință se deschide posibilitatea pentru cercetări științifice aprofundate și în acest domeniu. La realizarea unor astfel de studii contribuie și accesul liber la arhivele și bibliotecile bisericești și mănăstirești, acces până nu demult interzis. Despre importanța crescândă a mănăstirilor în societatea modernă vorbește și faptul că ele sunt susținute la nivel superior de stat, manifestat prin începerea lucrărilor de reconstruire a multor mănăstiri și, în primul rând, a unor monumente de patrimoniu duhovnicesc și istoric din țara noastră, cum ar fi Căpriană și Curchi. În scopul revigorării duhovnicești a acestor și a altor sfinte așezăminte din Moldova este necesară cercetarea multilaterală a istoriei lor.

Studierea trecutului sfintelor mănăstiri din Basarabia oferă posibilitatea de a descoperi și cunoaște importante personalități duhovnicești din trecut, cum ar fi, de exemplu: arhimandritul Nafanail (Danilevski), arhimandritul Andronic (Popovici), arhimandritul Irinei (Nesterovici), arhimandritul Ioanichie (Vieru), și egumenul Iliodor (Bokanski) ș.a. Prin activitatea lor, aceste personalități s-au învrednicit de o mare autoritate în rândul clerului basarabean și al mirenilor.

Cercetarea trecutului mănăstirilor și frăției mănăstirești este necesară pentru a determina rolul Bisericii Ortodoxe în societate. Și asta nu este întâmplător. Se știe că în trecut Biserica basarabeană a jucat un rol important în viața socială și culturală. Studiarea evoluției vieții mănăstirești în perioada țaristă permite completarea imaginii generale a situației religioase în spațiul pruto-nistean, care în anii 1813-1918 se afla sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Ruse. În același timp, studiul permite înțelegerea fenomenelor caracteristice Bisericii basarabene, care s-au desfășurat în domeniul mănăstiresc în perioada vizată. Studiarea istoriei mănăstirilor și monahismului în perioada nominalizată este deosebit de relevant pentru prezent și din cauza faptului că în această perioadă mănăstirile, ca instituții religioase ale societății tradiționale, s-au confruntat cu numeroase probleme ale existenței lor în noile condiții politice, socio-economice și culturale.

În prezent, când există o renaștere activă a mănăstirilor basarabene, acestea se confruntă din nou nu numai cu aceleași probleme nerezolvate ca în perioada anterioară. Studiarea experienței pozitive de rezolvare a acestor probleme de către mănăstiri va permite frăției călugărilor din perioada contemporană să evite greșelile predecesorilor lor.

În felul acesta **problema cercetării** se configurează din necesitatea de a reflecta cum a fost viața religioasă în spațiul pruto-nistean și în ce măsură putem vorbi de rolul mănăstirilor ortodoxe în viața socio-culturală a țării în contextul evoluției istorice.

Scopul lucrării: studierea complexă, din perspectivă istorică, a dezvoltării sub aspect economic, social și cultural a vieții mănăstirești și monahale din Basarabia în 1813-1918.

Segmentul cronologic al studiului are ca limită de jos anul **1813**, atunci când, oficialitățile de la Sankt Petersburg înființează pe teritoriul nou-anexat Eparhia Chișinăului și Hotinului, divizând, în așa fel, Principatul Moldovei nu doar din punct de vedere politic, dar și sub raport religios. Începând din anul 1813 eparhia nou-creată oficial se supune Bisericii Ortodoxe Ruse.

Limita superioară a cadrului cronologic este anul **1918**, când în urma Unirii Basarabiei cu Regatul României, bisericile, inclusiv și mănăstirile locale, sunt trecute sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române.

De menționat, că în teza de doctor capitolele sunt delimitate în două sigmente cronologice – 1813-1880 și 1880-1918. Aceasta s-a făcut din cauza că Eparhia Chișinăului și Hotinului anume în anul 1882 a cunoscut schimbări legate de reformele radicale în domeniul bisericesc (care vizau și mănăstiri), implementate de oberprocurorul Sfântului Sinod Constantin Pobedonostev.

Obiectivele cercetării:

1. Reflectarea vieții călugărilor și a mănăstirilor ortodoxe din Basarabia în sursele istoriografice și istorice;
2. Analiza modelului de viață monahală internă care a fost aplicat de către ierarhii Mitropoliei, ulterior și ai arhiepiscopiei din Chișinău și Hotin;
3. Aprecierea locului mănăstirilor și al monahismului în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei; determinarea măsurilor Bisericii Ortodoxe Ruse în organizarea vieții monahale în perioada anilor 1813-1918;
4. Prezentarea subiectului mănăstirilor basarabene în perioada țaristă în contextul cercetărilor istorice.

Noutatea și originalitatea științifică: Este dezvăluită osatura complexă a dezvoltării vieții mănăstirești din Basarabia într-o perspectivă triplă (economică, socială, culturală) prin explicitarea unei mari varietăți de date inedite și fapte concludente.

Rezultatele științifice obținute, care au condus la soluționarea unei probleme importante rezidă în evidențierea și caracterizarea particularităților vieții interne a mănăstirilor ortodoxe și a frățimii monahale în perioada când Basarabia facea parte de Imperiul Rus, fapt care a permis ilustrarea încadrării sistemului monahal din spațiul pruto-nistean în sistemul duhovnicesc al Bisericii Ortodoxe.

Metodele de cercetări științifice. Pentru realizarea scopului investigației propuse în teză au fost utilizate metodele: metoda critică, metoda istorico-comparativă, structural-funcțională, statistică, sistemică, metoda tipologizării, empirică, particularizarea și generalizarea, inducția, analogia etc. Ca principii au fost aplicate: principiul obiectivității, cronologic și al imparțialității

istorice etc. Metodele utilizate și-au atins scopul și au contribuit la realizarea finalităților propuse facilitând finalizarea cercetării cu concluzii și recomandări.

Semnificația teoretică: sunt analizate conceptual și dezvoltate semnificațiile noțiunilor de viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinare, complex monastic, viață de obște; sunt evidențiate particularitățile activității mănăstirilor în evoluția contextului istoric.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetării pot fi utile specialiștilor în domeniu, în studiile interdisciplinare, oferind posibilitatea unor repere ce vizează viața religioasă în spațiul pruto-nistean în sec. XIX-începutul sec. XX. De asemenea, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare pentru elaborarea unor teze de licență, master și doctorat, pot fi utilizate în cadrul unor cursuri universitare.

Aprobarea rezultatelor: Diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la 15 manifestări științifice naționale și internaționale și publicate în 12 articole științifice.

Partea introductivă a tezei conține actualitatea problemei de cercetare, aici sunt expuse scopul și obiectivele tezei, este formulată noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, precum și este prezentat sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor conține adnotări în limbile română, engleză și rusă; introducere; trei capitole care sunt divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului.

În **Introducere** este expusă actualitatea temei de cercetare, de asemenea este formulat principalul scop și expuse obiective, este explicat spațiul cronologic, principalele metode de cercetare, valoarea teoretică și aplicativă a tezei și rezultate științifice obținute care au condus la soluționarea problemei științifice.

În Capitolul 1, intitulat **Repere istoriografice și surse istorice în reflectarea monahismului și mănăstirilor din Basarabia** sunt analizate principalele lucrări ce abordează problema mănăstirilor din Basarabia în perioada nominalizată. De asemenea, sunt analizate principalele izvoare, împărțite în două grupuri: inedite și publicate.

Trecerea în revistă a surselor și a istoriografiei existente în ceea ce privește istoria mănăstirilor și a monahismului din Basarabia în sec. XIX – începutul sec. XX ne aduce la următoarele constatări:

Subiectul istoriei mănăstirilor și monahismului în Basarabia se bucură de mare interes printre cercetători. În același timp, o analiză generală a istoriografiei relevă că istoricii au apelat, în principal, la istoria anumitor mănăstiri. Acest lucru vorbește despre faptul că în etapa actuală se resimte o necesitate acută într-o sinteză care să reflecte istoria monahismului din Basarabia și a vieții monastice în perioada țaristă.

Lucrările analizate ne dau posibilitatea să periodizăm istoriografia privind trecutul istoric al mănăstirilor din spațiul Pruto-Nistean în trei etape: I – perioada țaristă (1812-1917); II – perioada aflării Basarabiei în componența României Mari (1918-1940; 1941-1944); III – perioada de la „perestroika” (din anii 80 până în prezent). Se constată că fiecare etapă a dezvoltării istoriografiei are caracteristici sale specifice, legate de anumite fapte și evenimente istorice, concepute în diverse viziuni valorice.

Primele publicații referitor la subiectul mănăstirilor și monahimii din Basarabia au început să apară în anii ‘40 ai secolului al XIX-lea. Ele purtau mai mult un caracter de note de călătorie, observații, materiale și documente, descrieri de cărți ecleziastice și manuscrise. Însă spre a două jumătate a secolului al XIX studiile în domeniu au evoluat spre descrieri ale mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, care conțineau și informații privind trecutul acestor lăcașuri sfinte.

După cum am constatat, primele lucrări despre mănăstirile Basarabene au fost scrise de către fețe duhovnicești (arhimandrit Natanail și arhimandrit Serafim de la mănăstirea Hărboveț,

egumenul Gerasim de la mănăstirea Hârjauca și al.), preluate, mai târziu, de către specialiștii în istorie pe alte paliere analitice, mai complexe și mai veridice.

În istoriografia rusă din perioada țaristă se fac primele încercări de introducere în circuitul științific a documentelor mănăstir ești (I. Parhomovici [45-47], A. Stadnițchi [50-51], M. Ganițchi [36-37], D. Șceglov [57-58] și alț.), iar istoriografia din Basarabia din perioada interbelică este orientată spre identificarea unor noi documente din arhivele din Chișinău în ceea ce privește istoricul mănăstirilor (C. Tomescu [31], T. Bulat [9], P. Mihail [21]). Documentele analizate și publicate de către autorii perioadei menționate completează imaginea generală a situației mănăstirilor și monahimii și Basarabia țaristă. În aceasta perioada avem și încercări de prezentare generală a istoricului mănăstirilor și schiturilor din Basarabia (V. Puiu [28], N. Popovschi [25]).

În perioada contemporană se observă tendința pentru cercetarea multilaterală a istoriei mănăstirilor basarabene. Ca rezultat, după anii 90 ai sec. XX avem lucrări monografice dedicate unui sau altui lăcaș sfânt. S-a intensificat și procesul valorificării documentelor noi ce țin de istoria mănăstirilor din Basarabia (A. Eșanu, V. Eșanu [17-18], T. Candu [10], I. Gumenâi [24], S. V. Pelin [23], Ciocanu [11]). Apar și lucrări monografice ce se referă la trecutul istoric al unei anumite mănăstiri (A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei [14], A. Agachi [2], L. Condraticova [12], I. Xenofotov [32], V. Golub [15], D. Poștarencu [27], Gh. Postică [26], D. Donțu [13]).

În ultima perioadă se observă încercări pentru o *prezentare enciclopedică* a istoriei mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, ceea ce reprezintă tendința spre deschiderea lor pentru publicul larg, inclusiv și pentru turiști [16, 19-20].

Capitolul 2, intitulat **Organizarea și activitatea mănăstirilor și a vieții monahale în Basarabia în anii 1813-1880**, evidențiază problema creării și structurii eparhiei Chișinăului și Hotinului în cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse. La 30 septembrie 1812, Gavriil Bănulescu-Bodoni a semnat o dispoziție conform căreia, din ordinul Sfântului Sinod conducător, în Basarabia era instituită o nouă eparhie. În legătură cu acest fapt, a fost luată decizia ca să fie deschisă Dicasteria exarhicească a Chișinăului. În calitate de membri ai acestui organ au fost numiți protopopul Petru Cunițki, protopopul Gheorghe Rodostat, protopopul Stavarachi Costin și protopopul Gheorghe Batcu. Secretar a devenit funcționarul de clasa a X-a Pavel Jadanov, ajutor de secretar – secretarul gubernial Ivan Mizețki [7, inv. 1, d. 422, f. 14]. Deja la 21 august 1813, țarul Alexandru I a aprobat proiectul de instituire a noii eparhii. Astfel a fost instituită Eparhia Chișinăului și Hotinului, în care intrau parohiile basarabene, dar și gubernia Herson cu orașele Odesa, Tiraspol, Ananiev, Elizavetgrad.

În perioada mitropolitului Garviil Bănulescu-Bodoni s-au desfășurat un șir de reforme, care aveau ca scop organizarea vieții interne a mănăstirilor din Basarabia. În acest sens, au fost emise

diferite instrucțiuni pentru egumenii mănăstirilor. Aceste documente stipulau obligațiile monahilor, dar și ale celor care doreau să devină călugări. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a întreprins măsuri pentru aducerea în ordine a documentației mănăstirilor, evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor [5, inv. 1, d. 2210, f. 1 verso].

Unul dintre aspectele fundamentale ale vieții religioase din Basarabia, asupra căruia și-a concentrat atenția Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni) ținea de situația comunității monahale, fiind preocupat în special de combaterea fenomenului de vagabondaj. În legătură cu aceasta, la 30 decembrie 1812 el i-a trimis arhimandritului Onisifor, blagocin al mănăstirilor și schiturilor din ținutul Soroca, *Instrucția* în care se avertiza ca mănăstirile și schiturile din ținutul Soroca să nu primească persoane fără adeverințe scrise, în care să fie specificate originea lor socială și scutirea lor de impozite. Despre doritorii de a intra la mănăstire și de a se tunde în monahism se solicita informarea prealabilă a Înalt preasfinției sale. Diriguitorii mănăstirilor aveau dreptul să elibereze călugărilor din lăcașul lor dovezi (certIFICATE) scrise doar pentru vizitarea unor localități din ținutul Soroca [56, nr. 3, p. 157]. Iar cei care intenționau să viziteze locuri mai îndepărtate, trebuiau să primească bilete de învoire (dovezi scrise) de la Dicasterie. De asemenea, se cerea urmărirea cu strictețe ca monahii să nu treacă dintr-o mănăstire în alta. În același timp, egumenii aveau responsabilitatea „de a avea grijă ca în fiecare mănăstire și schit să fie smerenia și liniștea cuvenite, iar călugării să se îndepărteze de viața cu ispite, să înalțe rugăciuni și să muncească pentru binele comun, al lor și al lăcașului lor, astfel încât pretutindeni să domine frumusețea bisericească și îndatoririle monahale să fie îndeplinite...” [56, nr. 3, p. 157].

Înalt preasfinției Sale Mitropolitului Gavriil nu-i era pe plac faptul că, după transferarea lui la Chișinău, călugării și maicile au început să vină la el fără niciun fel de trimitere scrisă din partea diriguitorilor lor, iar alții hoinăreau prin Basarabia, fără a avea asupra lor vreun act care să le confirme statutul. Ca urmare a acestei situații, la 25 iunie 1813 Gavriil Bănulescu-Bodoni a emis un ordin, conform căruia călugării și călugărițele erau atribuiți mănăstirilor sau schiturilor lor [5, inv. 1, d. 8, f. 2]. Ucazul le interzicea călugărilor să se mute de la o mănăstire la alta, iar diriguitorii au fost lipsiți de dreptul de a da bilete de învoire călugărilor pentru a pleca de la mănăstire. Se admitea excepție doar în cazul în care monahul urma să se îndepărteze de mănăstire la o distanță de „35 de verste și doar pentru cel mai scurt timp” [5, inv. 1, d. 8, f. 2, 5]. În momentul eliberării acestor bilete de învoire, diriguitorul mănăstirii sau schitului trebuia să raporteze blagocinului circumscripției cine este persoana care iese din incinta mănăstirii, unde, cu ce scop și cât timp va lipsi de la mănăstire.

Pentru ca să poată vizita liber orașele și satele, monahii, la fel, se adresau cu o cerere la Mitropolitul Basarabiei, după care Înalt preasfinția Sa le oferea rezoluție arhierescă și un bilet (pașaport) de plecare. De exemplu, la 19 februarie 1813 ieromonahul Teodosie, egumen al

Schitului Frumoasa, s-a adresat la Gavriil Bănulescu-Bodoni cu cererea de a le permite la doi monahi să părăsească mănăstirea pentru două luni, ca să aibă grijă de animalele mănăstirii „la păscut”. În acest caz a urmat aprobarea [5, inv. 1, d. 8, f. 2, 12].

Succesorul și adeptul Mitropolitului Gavriil, arhiepiscopul Dimitrie (Sulima) considera că mănăstirile reprezintă un potențial spiritual colosal, de aceea el a acordat o mare atenție organizării lor. primul rând, el a pledat pentru întoarcerea călugărilor la viața de obște și în acest scop locuitorii mănăstirii trebuiau să renunțe la dreptul asupra oricărei proprietăți. Urmând acest deziderat, în 1821, Înaltpreasfinția Sa editează o broșură, în care descrie îndatoririle monahilor care viețuiesc după rânduielile vieții de obște. În 1830 acest tip de trai monahal este introdus în toate mănăstirile și schiturile basarabene, exceptând așezămintele de maici [28, p. 8-9; 29, p. 57]. Un model în acest sens reprezintă mănăstirea Noul Neamț. Mănăstirea funcționa după regulamentul introdus de către Paisie Velicovschi, care prevedea sărăcie de bună voie și smerenie.

Reforma în mediul călugărilor de la mănăstiri și schituri a fost introdusă pentru prima dată la mănăstirea Curchi, când, în conformitate cu ordinul Dicasteriei din 7 mai 1829, toți călugării cedau în favoarea mănăstirii întreaga lor avere și viile. Astfel, mănăstirea a trecut la statutul de așezământ de obște.

Pe cei care nu se supuneau regulamentului stabilit îi aștepta pedeapsa. Astfel, de exemplu, călugărul Nichifor, din cauza acuzațiilor de vânzare pe ascuns a vinului și de eschivare de la spovedanie, a fost mutat de la Mănăstirea Curchi la Mănăstirea Dobrușa, în care era instituită viața de obște. Acolo el urma să fie supravegheat de către stareț, care trebuia să-l facă să înțeleagă cât de păgubos pentru suflet este când călugărul se dedă egoismului și nu este smerit.

Tentativele de descriere a demersului istoric privind mănăstirile în perioada determinată, incumbă și specificarea acțiunilor de construire sau de renovare a bisericilor mănăstirești. Există diferite date statistice referitor la numărul mănăstirilor și schiturilor din Basarabia de după 1812. Conform datelor de arhivă, în 1817 aici erau 12 mănăstiri, 7 schituri de călugări și 7 de maici [5, inv. 1, d. 1173, ff. 2-4]. Dintre acestea aveau statut de mănăstire următoarele: *Adormirea Maicii Domnului* de la Căpriană, *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi, *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, *Sfântul Nicolae* de la Saharna, *Nașterea Maicii Domnului* de la Cosăuți, *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășăuca, *Sfântul Nicolae* de la Dobrușa, *Înălțarea Sfintei Cruci* de la Japca, *Sfânta Treime* de la Hâncu, *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârjauca, *Adormirea Maicii Domnului* de la Horodiște, *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica. Schiturile de călugări erau: *Sfânta Treime* de la Rudi, *Sfântul Nicolae* de la Soroca, *Sfântul Nicolae* de la Lomanova, *Sfânta Treime* de la Hitici, *Adormirea Maicii Domnului* de la Țigănești, *Sfântul Gheorghe* de la Suruceni, *Sfântul Nicolae* de la Condrîța, iar Schituri pentru maici erau: *Sfântul Dumitru* de la

Vărzărești, *Adormirea Maicii Domnului* de la Tabăra, *Nașterea Maicii Domnului* de la Răciula, *Sfântul Nicolae* de la Hirova, *Nașterea Maicii Domnului* de la Râșca, *Adormirea Maicii Domnului* de la Coșelăuca și *Bunavestire* de la Calatura [5, inv. 1, d. 1173, ff. 2-4]. Visarion Puiu arată că în 1821 în Basarabia funcționau 12 mănăstiri și 13 schituri (5 de călugări și 8 de maici) [28, p. 9].

După crearea Eparhiei Chișinăului și Hotinului din ordinul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, o parte din schiturile basarabene a fost trecută în categoria de mănăstire. Acest lucru a contribuit la dezvoltarea lor de mai departe. Un exemplu în acest sens poate fi Schituri Hârbovăț și Saharna, care, în 1813, au fost trecute în categoria de mănăstiri. Până în 1817, așezământul de la Dobrușa de asemenea a avut statut de schit, după care, prin decizia Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în același an, schitul a fost trecut în categoria mănăstirilor [8, inv. 1, d. 3, f. 1].

În Basarabia (în prima jumătate a sec. XIX) au fost înființate și mănăstiri noi. Așa, Mănăstirea Noul Neamț a fost construită pe moșiile Chițcani și Copanca din județul Bender. Aceste pământuri, printr-un ordin al țarului rus din 18 noiembrie 1869, au fost restituite Mănăstirii Neamțu din Moldova [4, inv. 9, d. 1045, f. 287].

Pe teritoriul Pruto-Nistrean se construiau mănăstiri în cinstea unor evenimente remarcabile din istoria Rusiei. De exemplu, în amintirea trecerii trupelor rusești peste fluviul Dunărea, în 1828, pe malul lui a fost întemeiat Schitul Terapont (Ferapontievca) [4, inv. 4, d. 499, f. 2]. Conform legendei, în timpul trecerii apei, la 27 mai, lângă țarul Nicolai I a explodat un obuz inamic, care nu i-a produs nicio rană monarhului. În semn de recunoștință lui Dumnezeu pentru salvare, împăratul a dat ordin să fie construită în acest loc o mănăstire. Întrucât evenimentul întâmplat cu monarhul s-a produs în ziua în care biserica ortodoxă îl pomenește pe Sfântul mucenic Terapont, s-a luat decizia ca noua mănăstire să poarte numele acestuia [1, p. 679; 53, p. 436].

Din cauza șubrezirii clădirilor, care de ani buni nu au mai fost renovate, multe mănăstiri aveau nevoie de reparații capitale. În scopul soluționării acestei probleme, autoritățile ecleziastice au întreprins o serie de măsuri. De exemplu, în 1820, cu participarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, a fost reconstruită biserica de piatră *Adormirea Maicii Domnului* de la Mănăstirea Căpriană. În 1840, prin strădania starețului acestei mănăstiri, egumenul Ilarion, pe teritoriul mănăstirii a fost ridicată a doua biserică de piatră, cu hramul *Sfântul mare mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință* [6, inv. 1, d. 7, f. 14; 36, p. 540].

În același timp, din cauza stării economice precare, unele schituri vechi au fost desființate. Așa soarta au avut schituri Hârtop, *Fântâna Doamnei* din satul Peciște din județul Orhei, Popăuți din județul Orhei, Poiana și Verejeni din județul Soroca și alt.

În capitolul dat se atrage atenția și asupra situația novicilor și călugărilor din mănăstirile și schiturile din Basarabia. Se arată că numărul lor era divers. Acest lucru depindea, în mare parte,

de situația economică a așezământului, situație care putea să-și permită să întrețină un anumit număr de viețuitori. În 1816 în Eparhia Chișinăului și Hotinului erau 285 de viețuitori în mănăstirile de călugări; în schiturile de călugări – 63 de viețuitori, în schiturile de maici – 261 [5, inv. 1, d. 1173, ff. 8 verso -11].

Se atrage atenție, că candidatul care dorea să devină călugăr trebuia să respecte anumite reguli. Așa de exemplu, vârsta legală pentru admiterea în monahism pentru bărbați era de 30 de ani, iar pentru femei – 40 de ani. Inițial, conform Regulamentului bisericesc, vârsta femeilor care aspirau să devină călugărițe trebuia să fie 50 de ani. Înainte de a fi tunsă în călugărie, persoana era obligată să demonstreze că nu mai practică nicio activitate, nu este judecată, nu are datorie și nu are obligațiuni de familie sau cele sociale. De obicei, noviciatul dura trei ani, excepție fiind persoanele cu studii teologice sau preoți care au rămas văduvi. La ceremonia de tundere în monahism trebuiau să fie prezenți câțiva martori civili, care puteau mărturisi că pretendentul a făcut acest pas din propria voință [29, p. 57]. Călugării erau lipsiți de dreptul de avea proprietăți. Totul aparținea obștii mănăstirești.

În mănăstiri slujba divină se desfășura în zilele de sărbători, la slujbă puteau să lipsească doar frații care demonstau smerenie deosebită. În zilele de vară, când toți erau antrenați pe câmpuri, în biserică putea să facă slujba doar preotul. Călugării erau obligați să se îmbrace modest, să fie curați și îngrijiți. Masă se începea și se încheia cu rugăciuni [29, p. 58].

Documentele mărturisesc că slujitorii din comunitatea monahală primeau îmbrăcămintea de la mănăstire, iar slujitorii bisericii din donațiile pentru biserică. În aceeași perioadă, la Mănăstirea Coșelăuca erau 22 de maici care „se întrețin singure și se hrănesc din lucrul manual” [56, nr. 2, p. 99-100]. La Mănăstirea Cosăuți erau 9 monahi care erau întreținuți din contul mănăstirii. Cu timpul, în mănăstirile și schiturile basarabene, numărul viețuitorilor monahali a crescut semnificativ.

În capitolul dat, se atrage atenția și asupra problemei proprietăților mănăstirilor închinată. Se evidențiază, că în Basarabia, după anul 1812 numai mănăstirea Căpriană era închinată Mănăstirii Zografu de pe Sfântul Munte Athos, de aceea ea trebuia să trimită anume acolo cea mai mare parte din venituri. Însă mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a vrut ca veniturile mănăstirii date să fie derecționate Eparhiei Chișinăului și Hotinului [5, inv. 1, d. 2210, f. 1]. La 21 august 1813, din ordinul țarului Alexandru I, Mănăstirea Căpriană trebuia să întrețină Casa Metropolitană și Seminarul Teologic create aici [5, inv. 1, d. 136, f. 17 verso]. Mai târziu, situația mănăstirilor închinată se schimbă în beneficiul Sfântului Munte. La 6 martie 1837, țarul a emis un decret conform căruia Mănăstirea Căpriană și Schitul Condița treceau sub autoritatea Mănăstirii Zografu [6, inv. 1, d. 7, ff. 14, 20]. Însă la 15 mai 1837, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, pământurile mănăstirești din Principatul Moldovei din nou au fost trecute spre administrare

guvernului regiunii Basarabia (Ocârmuirea Oblastei Basarabiei), căruia i s-a acordat dreptul de a le da în arendă. Veniturile obținute din arendă trebuiau să fie folosite pentru construcția și renovarea bisericilor și școlilor [4, inv. 9, d. 1037, f. 8 verso].

Dacă ne plasăm pe puncte de plecare economice, aceasta ne permite să reprezentăm într-o relație directă nivelul de viață al călugărilor de averile deținute de mănăstiri. Statutul vieții de obște al mănăstirilor prevedea ca monahii și novicii să-și ducă traiul în chilii. În funcție de numărul locuitorilor se stabilea și numărul de chilii. De exemplu, în 1851, la Mănăstirea Hâncu erau 34 de chilii [6, inv. 1, d. 7, f. 1 verso]. Pe teritoriul mănăstirii era o clădire mare, acoperită cu șindrilă. În ea se aflau: trapeza, arhondaricul, chilia starețului, chiliile călugărilor. Aici se afla și o fântână arteziană de piatră, construită în 1835. Separat de corpul principal al clădirii era o casă tencuită cu ceamur, acoperită cu șindrilă, cu 12 compartimente, în care locuiau novicii. În afară de aceasta, pe teritoriul mănăstirii erau 6 case, cu câte 4 chilii și o trapeză cu brutărie. Printre acareturile mănăstirii erau: hambar, distilerie, atelier de tâmplărie, fierărie. În jurul mănăstirii erau 5 fântâni arteziene, spre care apa venea prin țevi de argilă [35, p. 149].

Mănăstirile au participat activ la activitățile de caritate, inițiate de Sfântul Sinod. Astfel, banii se colectau pentru reparația și construcția bisericilor și școlilor, pentru susținerea preoților bolnavi și bătrâni, pentru construirea azilurilor pentru copii orfani. Construcția bisericilor în cadrul mănăstirilor se realiza preponderent din banii ctitorilor înstăriți. Au participat în acest proces și enoriașii simpli.

Deseori mănăstirile participau la colectarea donațiilor în beneficiul instituțiilor de învățământ din Basarabia. În 1867, starețul mănăstirii Căpriană, arhimandritul Cozma, a oferit 75 rub. pentru Liceul teologic de fete din Chișinău [49, nr. 15, p. 172].

O altă latură a binefacerii monahale a fost *participarea slujitorilor de la mănăstiri în calitate de misionari și de asistenți la spitale*. Astfel, prin activitatea sa în timpul Războiului ruso-turc din 1854-1856, egumenul Gherasim (pe numele de mirean Gavril Friptu), care a primit ulterior medalia de bronz cu panglică *Apostolul Andrei cel dintâi chemat* ca amintire despre războiul trecut. Pentru participarea în acest război, arhimandritul Benedict (Vasile Olari) a primit crucea pectorală cu panglica *Sfântul Vladimir* [8, inv. 1, d. 5, ff. 3 verso - 4, 16 verso - 17].

Pe parcursul secolelor, mănăstirile au jucat rolul de centre de educație. Anume aici copiii învățau carte. După intrarea Basarabiei în componența Imperiului Rus, conform deciziei Sfântului Sinod din 21 august 1813, toate școlile și seminarele teologice urmau să fie întreținute din veniturile obținute de pe moșiile Mănăstirii Căpriană [52, p. 134]. Aceste instituții de învățământ puteau fi frecventate de novicii de la mănăstiri, de copiii orfani ai clericilor, precum și de copii din familii de țărani, răzeși și mazili. De regulă, învățătorii acestor școli erau absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău. Pentru munca lor ei primeau un salariu anual de 150-250 rub. Totodată, lor

li se oferea gratuit cazare și hrană. În școlile mănăstirești, copiii frecventau câte 3 lecții, fiecare lecție dura 60 de minute. Cea de-a treia lecție trebuia să fie de caligrafie sau de muzică. Anul de studii începea la 1 septembrie și se termina la 31 mai [29, p. 105].

La mijlocul sec. XIX a fost deschisă școala de pe lângă Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica (Frumoasa) [8, inv. 1, d. 5, f. 1 verso].

Face să menționăm că unele schituri, din cauza întreținerii precare, nu-și puteau permite să aibă o școală. Acest lucru rezultă din *Raportul* din 13 noiembrie 1854 al diriguitoarei Schitului Vărzărești, monahia Tecla, care spunea următoarele: „Din cauza lipsurilor de la acest schit, aici nu este deschisă o școală pentru învățarea copiilor slujitorilor schitului și ai sătenilor” [6, inv. 1, d. 23, ff. 5 - 5 verso].

În cea de-a doua jumătate a sec. XIX, într-o serie de mănăstiri au fost deschise școli pentru copiii fețelor bisericești care au rămas orfani. Astfel de școli au fost 6, dintre care 3 funcționau la mănăstirile de călugări Hârjauca, Curchi, Dobrușa, iar 3 – la mănăstirile de maici Tabăra, Răciula și Hirova.

Schimbări semnificative în acest domeniu s-au desfășurat în timpul arhiepiscopului Pavel (Lebedev). El a chemat pe stareții și starețele mănăstirilor și schiturilor să participe activ în la fondarea și întreținere școlilor mănăstirești. Deja în anul 1872, în Basarabia erau deschise 11 școli mănăstirești (pe lângă mănăstirile Hârbovăț, Frumoasa, Curchi, Dobrușa, Japca, Saharna, Suruceni, Răciula, Tabăra, Hirova, Coșelăuca) [22, p. 267].

Școala de pe lângă mănăstirea Hâncu a fost deschisă în anul 1876. Deja în 1878 în Basarabia funcționau 15 școli mănăstirești. Excepție făceau mănăstirile Noul Neamț, Căpriană și Condrița, închinată mănăstirilor din Orient, și Țigănești care era sărac și avea puțini călugări la număr [25, p. 175].

Procesul de studii în școlile mănăstirești se desfășura numai în limba rusă, în conformitate cu programul pentru clasele pregătitoare, aprobat de Sfântul Sinod.

În perioada anilor 1813-1882 mănăstirile basarabene au jucat un rol important în dezvoltarea conștiinței naționale. Majoritatea călugărilor erau băștinași. În majoritatea mănăstirilor serviciul devin se desfășura în limba română.

Au contribuit la dezvoltarea culturii în mănăstirile și bibliotecile, care se deshideau pe lângă aceste centre spirituale. Inițial, bibliotecile mănăstirești nu se deosebeau prin diversitate de cărți. În afară de aceasta, se simțea insuficiența de literatură liturgică. Despre aceasta vorbește raportul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni adresat Sfântului Sinod la 25 septembrie 1813. În raport se menționează, între altele, că „bisericele parohiale de aici, dar și mănăstirile și schiturile

nu numai că nu au cărți duhovnicești care ar servi ca îndrumare pentru preoți și creștini, dar au nevoie și de cărți necesare pentru săvârșirea serviciului divin” [50, p. 343]. Cu timpul bibliotecile au fost completate cu literatura liturgică editată inclusiv și la Tipografia Eparhială din Chișinău. Bibliotecile și tipografiile mănăstirilor au avut în rol important în răspândirea literaturii religioase în spațiul pruto-nistean.

Perioada la care ne referim a fost marcată de legătura călugărilor basarabeni cu mănăstirile situate în alte gubernii ale Imperiului Rus. În mod deosebit se mărește fluxul de pelerini ortodocși la Lavra Pecerska din Kiev.

Mănăstirile și schiturile posedau proprietăți mari de pământ arabil, livezi de pomi fructiferi, păduri, mori, prăvălii și case. În majoritatea cazurilor, aceste pământuri au fost donate încă de domnitorii moldoveni și de membrii neamurilor de boieri. O parte din pământuri au fost donate mănăstirii de către fețe bisericești și mireni. Aceste asigurau cu produse alimentare frăția monahală. Pentru întreținerea obștii monahale, mănăstirile, la fel ca în perioada anterioară, continuau să dea în arendă pământurile și diverse acareturi pe care le aveau în proprietate. Veniturile din arenda acestor proprietăți se direcționau pentru întreținerea frăției mănăstirești. O parte din venituri se acordau Seminarului Teologic din Chișinău, Școlii Eparhiale de Fete și altor școli spirituale.

Menționăm și cazuri când se iscau controverse dintre mănăstiri și țărani (sau moșieri) privind dreptul de proprietate asupra acestor pământuri. Existau și conflicte între mănăstiri, pe de o parte, și autoritățile militare sau cele civile, pe de altă parte, din cauza tăierii copacilor din pădurile mănăstirești de către cea de-a doua parte. În unele cazuri, mănăstirile apăreau în rol de apărători ai țăranilor, care erau supuși asupririi din partea boierilor. De exemplu, în februarie 1813, egumenul Mănăstirii Saharna a adresat o plângere guvernatorului civil al Basarabiei, în care spunea că boierul Lazo „asuprește țăranii care locuiesc pe moșia mănăstirii” [3, inv. 1, d. 387, f. 71 verso]. În 1814, țăranii de pe moșia Sârcova au depus o plângere către guvernatorul civil al Basarabiei, în care îl acuzau pe boierul Constantin Caciuru de jigniri și asuprire.

În Capitolul 3 – **Locul și rolul așezămintelor monahale în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei (1880-1918)** – se acordă atenție politicii Bisericii Ortodoxe Ruse în vederea reglementării vieții interne a frăției mănăstirești și a activității mănăstirilor însuși.

În perioada menționată, viața internă și organizarea frăției monahale s-a reflectat asupra stării sfintelor mănăstiri. De aceea pentru intensificarea conlucrării fraților monahali era nevoie de reforme serioase. Agentul schimbărilor în această sferă a devenit arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Serafim (Ciceagov). Anume din inițiativa lui s-au produs schimbări în organizarea monahismului. Datorită lui mănăstirile basarabene (cele din categoria nescritică) au obținut dreptul de a exista în baza vieții de obște. În 1909, în conformitate cu ucazul Sfântului Sinod în 7

noiembrie, mănăstirile de călugări Hârbovăț, Dobrușa, Călărășeuca, Căpriană, Saharna, Frumoasa și Hâncu au fost trecute oficial în categoria de cenobiu [mănăstire în care călugării au viața organizată în comun; chinovie – *n.n.*], aici fiind instituit statutul de trai în comun [2, p. 68]. Monahii din cenobiu trebuiau să primească toate cele necesare (hrană și îmbrăcăminte) de la mănăstire. Starețul și frații erau lipsiți de dreptul de proprietate. Conform statutului vieții de obște, toată frăția muncea pentru beneficiul mănăstirii, avea trapeză comună, locuiau în spații oferite de mănăstire [10, p. 104].

Mănăstirile Hârjauca și Curchi au avut un statut deosebit, deoarece se supuneau, prima arhiereului eparhial, iar a doua – arhiereului vicar. Mănăstirea Noul Neamț, încă din momentul fondării ei, a luat drept bază statutul vieții de obște al mănăstirilor de pe muntele Athos. Tot atunci a fost ridicat la rang de cenobiu Schitul Suruceni [46, p. 62-63].

După emiterea ucazului Sfântului Sinod, arhiepiscopul Serafim s-a adresat, la 14 noiembrie 1909, către Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, exprimându-și intenția de „a institui în sfințele mănăstiri rânduieli monahale stricte, care nu se bazează pe obiceiurile locale, ci pe statutele monahale existente din vechime” [46, p. 64]. Arhiepiscopul Serafim le-a recomandat stareților să viziteze Mănăstirea Noul Neamț, să ia cunoștință de regimul interior de acolo, iar apoi să-l aplice în mănăstirile lor. La congresul stareților, care a avut loc în toamna anului 1909 la Chișinău, au fost elaborate prevederile noului statut monahal [46, p. 65]. Aceste prevederi au fost incluse în *Apelul Preasfințitului Serafim, arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, către comunitatea monahală din Eparhia Chișinăului*, publicată în revista *KEB* [40, nr. 45, p. 405-449].

În acest *Apel*, Înalt preasfinția Sa îndemna comunitatea monahală din Basarabia la renaștere prin iubire față de Dumnezeu și față de Patrie. Totodată, el a numit condițiile pentru excelența morală a frăției monahale, care constă, în opinia sa, în jertfire de sine, în suprimarea compătimirii de sine, în rugăciune în biserică și în chilie și în muncă fizică. Arhiepiscopul Serafim îndeamnă mănăstirile să practice binefacerea, care, în opinia lui, constă în deschiderea centrelor de instruire a orfanilor și a celor care doresc să învețe, în adăpostirea și hrănirea pribegilor și celor flămânzi din localitățile din împrejurimi. Unele capitole din *Apel* au fost dedicate obligațiilor stareților, duhovnicilor, monahilor și novicilor. Arhiepiscopul Serafim a îndemnat slujitorii mănăstirilor să noteze în registre separate toate evenimentele care au loc la mănăstire și în împrejurimile acesteia, astfel încât, prin aceasta, să existe posibilitatea *de a păstra istoria* sa pentru viitoarele generații de călugări [46, p. 70].

Schiturile de maici se deosebeau de cele pentru călugări prin organizarea lor interioară, aici nu era o trapeză comună, călugărițele locuiau în case aparte, amplasate în jurul bisericilor. Căsuțele călugărițelor erau considerate proprietate a schitului. În ele locuiau, în afară de călugărițe, novicele (surorile de ascultare), care învățau lucrul manual de la călugărița (sora) superioară. După moartea

călugărițelor superioare, căsuțele treceau la novice, însă când călugărița care a murit nu avea succesori, căsuța trecea la cea mai apreciată dintre novice. Călugărițele își asigurau hrana contând pe propriile puteri. Cele care doreau să se tundă în monahism trebuiau să se afle 3 ani în ascultare pe lângă diriguitoarea schitului [10, p. 104]. Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Serafim avea o atitudine negativă față de un astfel de mod de trai al călugărițelor din Basarabia. În *Adresarea către călugăriile din eparhia Chișinăului* (1910), el compară călugărițele cu „mirenii care locuiau în apropierea bisericii fără a avea gard, fără parcele de pământ, fără niciun fel de mijloace de existență și fără posibilitatea de a amenaja exteriorul și interiorul...” [46, p. 70]. Arhiepiscopul îndemna diriguitoarele schiturilor să treacă la statutul de viață de obște. Pe timpul arhiepiscopului Serafim au început să fie aplicate noi condiții de admitere în mănăstirile pentru maici. Astfel, conform ucazului Sfântului Sinod din 21 iulie 1910, la admiterea novicelor la mănăstiri sau la transferul lor dintr-o mănăstire în alta era nevoie ca acestea să prezinte nu numai legitimația de identitate, ci și referințe cu privire la moralitatea și înclinarea lor pentru viața de mănăstire, referințe scrise de dirigitorul mănăstirii în care s-a aflat mai înainte sora novice sau de către părintele duhovnicesc și de clericul din parohie.

În afară de aceasta, toate surorile erau obligate să fie prezente la liturghie, excepție făcându-se doar pentru cele ocupate cu o anumită ascultare sau pentru cele bolnave. Diriguitoarele trebuiau să aibă grijă de ordinea din chilii și de aspectul călugărițelor, a căror îmbrăcăminte trebuia să fie „curată, simplă și modestă” [46, p. 71]. Starețele erau rugate să primească în ascultare la mănăstire preponderent surori simple și fără studii. Se recomanda să organizeze cu ele lecturi și discuții cu caracter religios-moral.

Arhiepiscopul Serafim acorda o mare atenție organizării schiturilor de femei. În acest scop, la 16 aprilie 1911, el a editat *Instrucție pentru preoții și diriguitoarele mănăstirilor de maici din Eparhia Chișinăului* [38, nr. 18, p. 128-132]. În acest document erau prevăzute clar obligațiile starețelor, care trebuiau în primul rând să vegheze asupra moralității și să aibă grijă de gospodăria mănăstirii. Erau stabilite reguli cu privire la raporturile dintre stareța schitului și paracliserul (starostele) bisericii de la mănăstire. Se interzicea strict ca stareța să se amestece în treburile interne ale bisericii, în afară de aceasta „nu trebuia să le permită novicelor să intre în altar în timpul liturghiei și călugărițelor să stea aici fără vreo trebuință” [38, nr. 18, p. 129]. Stareța avea voie să apeleze la preot, ca acesta s-o ajute să liniștească novicele nesupuse, dar și clericul era obligat să aibă grijă ca viețuitoarele schitului să respecte regulile bisericesti. Clericul și mănăstirea trebuiau să împartă între ei veniturile acumulate pentru acatiste, rugăciuni, panahide, proscomidii, donații și pomeniri. Însă veniturile pentru săvârșirea slujbelor să fie împărțite numai între preot și psalmist.

Succesorul arhiepiscopului Serafim (Ciceagov) la catedra eparhială din Chișinău, arhiepiscopul Platon (Rojdestvenski), a apreciat pozitiv modul deosebit de trai al monahilor din

Basarabia. Într-o cuvântare a sa el a declarat următoarele: „vedeți cum trăiesc în Basarabia măicuțele. Mănăstirea lor este un sat. În mijlocul acestui sat este biserica, iar pe laturile ei sunt așezate căsuțele surorilor. E un adevărat rai, fără Adam” [54, nr. 1-2, p. 7]. El a spus că aceste femei sunt de înaltă principialitate.

În 1916 s-au produs schimbări în organizarea unor mănăstiri. În corespundere cu decizia Sfântului Sinod, din 20 aprilie – 16 mai 1916, Mănăstirile de călugări nescritice din Eparhia Chișinăului *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășeuca și *Înălțarea Domnului* de la Japca au fost transformate în mănăstiri de maici cu viața de obște. Totodată, lor li s-a dat dreptul să aibă un astfel de număr de maici câte vor fi în stare să întrețină [41, nr. 24, p. 113].

Schimbările făcute în organizarea internă a mănăstirilor numite mai sus erau legate în principal de evenimentele Primului război mondial. De la 1 aprilie 1916, la Mănăstirea Japca s-au cazat călugărițele care au fugit de la Mănăstirea Lesninsk a eparhiei Holmsk, care au fost nevoite să părăsească mănăstirea lor în timpul retragerii trupelor rusești din Polonia. Obștea surorilor-călugărițe era condusă de egumena Ecaterina, dintr-un neam care avea ascendență la fratele împărătesei Ecaterina I. Fosta stareță a Mănăstirii Lesninsk, egumena Nina, în același an a fost decorată, printr-un ordin al țarului Nicolae al II-lea, cu crucea pectorală de aur [39, nr. 51, p. 279]. Locuitorii bărbați de la Mănăstirea Japca, în frunte cu arhimandritul Porfirie au fost transferați la Mănăstirea Hârjauca [33, p. 442].

În capitolul menționat, noi am arătat, că mănăstirile au avut un rol important în consolidarea spiritului național în rândul basarabenilor. Nu întâmplător este faptul că anume ele au devenit focare ale mișcării de emancipare, care a fost condusă de către arhimandritul Gurie Grosu și ieromonahul Dionisie Erhan. Un rol deosebit în editarea literaturii liturgice în limba română a avut-o crearea, la 26 octombrie 1906, a tipografiei eparhiale [44, nr. 7, p. 228-229].

Școlile mănăstirești, unde activau călugări iluminați, au contribuit la intensificarea educației primare în rândul țărănimii. Potrivit unor surse, în anul 1884 școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 300 elevi. Din aceștia, numai la școala de la Mănăstirea Saharna învățau 15 elevi [34, p. 545]. Tot atunci, în anul 1884 Mănăstirile Curchi, Dobrușa, Hirova, Răciula și Coșelăuca întrețineau copiii în școli din propriile mijloace. Conform statisticilor, în acest an, școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 108 băieți și 87 de fete, dintre care 59 erau copii orfani [30, p. 113]. Tot atunci, la școala de pe lângă Mănăstirea Dobrușa erau înscriși 15 elevi, la Curchi – 11, la Hârbobăț – 19, la Hârjauca – 10, la Saharna – 21, la Japca – 18, la Călărășeuca – 7, la Frumoasa – 9, la Hâncu – 6, la Noul Neamț – 7, la Schitul Suruceni – 7; la Schiturile pentru călugărițe: Tabăra – 15, Hirova – 11, Răciula – 12, Vărzărești – 10, Coșelăuca – 24 [29, p. 105].

Trebuie de menționat că în anul 1894 toate școlile mănăstirești au fost transformate în școlile bisericesti-parohiale și subordonate Consiliului Școlar Eparhial. Aceasta însemna, că

profesorii erau numiți de către organul sus numit, însă susținerea financiară a acestora școli continua să fie pe seama mănăstirilor.

La 27 martie 1907 Consiliul Eparhial Școlar a decis să comaseze 8 școli mănăstirești, care dispuneau de cămin și să deschidă 2 școli (pe lângă Mănăstirea Hârjauca și Schitul Răciula) pentru 40 de elevi. Alegerea acestor două mănăstiri nu a fost întâmplătoare, ele erau situate în apropiere de calea ferată, ceea ce ar fi facilitat venirea elevilor la școală. Pentru întreținerea acestor instituții de învățământ se preconiza alocarea a 10 4000 rub. anual din fondul mănăstirilor închinat [29, p. 107].

De asemenea, mănăstirile întrețineau orfani și îi asigurau cu tot necesarul pentru studiile. Subvențiile obținute din veniturile mănăstirilor închinat se direcționau în scopuri construirii bisericilor și deschiderii școlilor în parohiile basarabene.

În perioada relatată documentele arată un număr relativ stabil al numărului de mănăstiri în Basarabia. Sursele pentru construcția și reparația bisericilor în cadrul mănăstirilor proveneau din donațiile ctitorilor înstăriți, credincioșilor simpli și veniturilor obținute în urma dării în arendă a pământurilor și a cârciumilor din Chișinău (cazul mănăstirilor Dobrușa și Hârboveț). Mănăstirile, având popularitate printre credincioși (care veneau aici în pelerinaj sau să se închine moaștelor celor sfinți), au contribuit în mod considerabil la creșterea veniturilor Eparhiei Chișinăului și Hotinului.

În a doua jumătate a sec. XIX se atesta interesul sporit al călugărilor în pelerinajul la Kiev, Palestina și Muntele Athos. Aceasta vorbește și despre intensificarea relațiilor culturale în cadrul Bisericilor Ortodoxe din spațiul Sud-Est European.

În anii 1880-1918, mănăstirile cu frățiile lor monahale continuă să joace un rol important în viața socială a Basarabiei. Una dintre formele de manifestare în acest domeniu este participarea la diverse societăți (asociații) și donația de bani în beneficiilor. Clerul basarabean a fost mereu implicat în activitatea Societății misionare ortodoxe, care avea misiunea de a îndrepta spre credința ortodoxă necreștinii care locuiau în Imperiul rus. Frăția monahală s-a implicat activ în realizarea acestui obiectiv. În anul 1880, la Chișinău a fost deschis Comitetul eparhial al acestei societăți. Printre membrii acesteia s-au numărat stareții mănăstirilor: arhimandritul Inochentie, arhimandritul Porfirie de la Schitul Dobrușa, Iosif de la Mănăstirea Saharna, Sinesie de la Mănăstirea Japca. Aici erau și ieromonahii: Agafedor, Antonie, Isidor și Pantelimon de la Mănăstirea Hârbovăț, Gurie de la Mănăstirea Noul Neamț, Xenofont de la Mănăstirea Suruceni, Nicanor Schitului Condrița, Teoctistde la Mănăstirea Căpriană [43, nr. 4, p. 4, 7-8].

În perioada nominalizată mănăstirile participau activ și în activități de caritate inițiate de către Sfântul Sinod și ierarhii înalți ai Eparhiei Chișinăului și Hotinului. De asemenea, mănăstirile au devenit focare de culturală națională. Anume aici călugării efectuau traduceri ale manuscriselor

din limba slavă în română. Cărțile tipărite în cadrul mănăstirilor au fost răspândite nu numai în Basarabia, dar și de peste Prut.

Viața socială a mănăstirilor și frățiilor monahale a fost deosebit de activă pe durata operațiunilor militare la care luau parte băștinașii din regiune, în componența formațiunilor militare ale Imperiului Rus. Un exemplu în acest sens este apelul episcopului Vladimir (noiembrie 1904), prin care s-a adresat tuturor mănăstirilor și schiturilor Basarabiei cu rugămintea de a dona bani pentru acoperirea cheltuielilor legate de războiul ruso-japonez. Acest apel a avut un larg răsunet în rândul clerului și mirenilor basarabeni.

Mănăstirile basarabene și-au adus contribuția la ajutorul statelor balcanice (Regatul Bulgariei, Regatul Greciei, Regatul Serbiei, Regatul Muntenegrului), care, în anii 1912-1913, purtau război cu Imperiul Otoman. Ostilitățile au început la sfârșitul lunii septembrie 1912, iar deja în noiembrie, Consistoriul duhovnicesc din Chișinău a făcut apel către mănăstiri ca în fiecare duminică să colecteze donații în beneficiul Societății de Cruce Roșie din Rusia pentru a ajuta ostașii răniți și bolnavi din Uniunea Balcanică, iar într-o duminică – în beneficiul Societății de Cruce Roșie, pe rând, din fiecare stat care lupta cu Poarta Otomană [42, nr. 46, p. 376, 377].

Este concludentă participarea călugărilor în primul Război Mondial și îngrijirea de către călugărițe a ostașilor răniți, invalizi și copiii rămași orfani. Tot în acest sens, lăcașurile sfinte s-au manifestat și în acțiuni caritabile: donau bani pentru procurarea hainelor pentru ostași, trimiteau pe front vin pentru spovedanie și împărtășire. De o mare importanță a fost deschiderea unui orfelinat, de care se îngrijeau maicile-călugărițe.

Este de remarcat faptul că Primul Război Mondial a afectat starea clerului de la Mănăstirea Căpriană și de la Schitul Condrîța. Din cauza că Bulgaria a acționat de partea Puterilor centrale și în special pentru represiunea trupelor bulgare împotriva călugărilor de la schitul rusesc și englezesc din orașul grecesc Kavála, Sfântul Sinod a decis să trimită 14 călugări bulgari la Mănăstirea Solotcinsk din regiunea Reazani [55, p. 97]. Autoritățile însă l-au lăsat pe starețul Teofilact, deoarece acesta avea o vârstă înaintată. El a rămas în mănăstire până la sfârșitul zilelor sale, până în anul 1916. În același an, economul Vladimir de la Schitul Condrîța, împreună cu alți câțiva bulgari, se mută la Mănăstirea Zografu [18, p. 200].

Viața monahală din Basarabia a fost grav subminată în perioada evenimentelor revoluționare din anul 1917 din Rusia. Din cauza anarhiei care se instaurase, multe mănăstiri au fost jefuite. De exemplu, soldații bolșevizați au intrat în beciurile Mănăstirii Hârjauca și au împărțit între ei 500 mii litri de vin. În același an, Mănăstirea Noul Neamț a fost atacată de niște persoane din satele Copăceni, Chițcani și Chircăiești, care au furat 600 de oi, 40 de vite cornute, 50 de porci, 1500 de păsări, cartofi, grâu, 12 pluguri și tot inventarul agricol. Biserica cea mare a mănăstirii a avut de suferit în timpul luptelor pentru Bender din ianuarie 1918 între detașamentul 22 al Diviziei

11 română și dezertori din fosta Armată imperială rusă. Dezertorii au atacat și Schitul Terapont [16, p. 63; 29, p. 68].

La începutul anului 1918, în Basarabia erau 13 mănăstiri de călugări și 7 de maici, 4 schituri de călugări și 1 de maici. În aceste așezăminte monahale viețuiau aproximativ 1000 de călugări și 1400 de călugărițe [28, p. 10].

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza datelor istoriografice, precum și a surselor documentare de arhivă și a altor izvoare cu referire la istoria mănăstirilor și schiturilor din Basarabia în perioada țaristă generează o serie de concluzii cu referire la aceasta tema.

1. Subiectul istoriei mănăstirilor și monahismului în Basarabia se bucură de mare interes printre cercetători. În același timp, o analiză generală a istoriografiei relevă că istoricii au apelat, în principal, la istoria anumitor mănăstiri. Acest lucru vorbește despre faptul că în etapa actuală se

resimte o necesitate acută într-o sinteză care să reflecte istoria monahismului din Basarabia și a vieții monastice în perioada țaristă.

2. Lucrările analizate ne dau posibilitatea să periodizăm istoriografia privind trecutul istoric al mănăstirilor din spațiul Pruto-Nistrean în trei etape: I – perioada țaristă (1812-1917); II – perioada aflării Basarabiei în componența României Mari (1918-1940; 1941-1944); III – perioada de la „perestroika” (din anii 80 până în prezent). Se constată că fiecare etapă a dezvoltării istoriografiei are caracteristice sale specifice, legate de anumite fapte și evenimente istorice, concepute în diverse viziuni valorice.

3. În perioada exarhatului lui Gavriil Bănulescu-Bodoni s-au desfășurat un șir de reforme, care aveau ca scop organizarea vieții interne a mănăstirilor. În acest sens, au fost emise diferite instrucțiuni pentru egumenii mănăstirilor. Aceste documente stipulau obligațiile monahilor, dar și ale celor care doreau să devină călugări. În perioadă 1808-1821 exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a întreprins măsuri pentru aducerea în ordine a documentației mănăstirilor, evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor. Datorită ordinului emis de către G. Bănulescu-Bodoni în fiecare mănăstire au fost instituite câte trei condici de evidență. Exarhul Gavriil s-a opus încercărilor autorităților civile ruse de a impozita exagerat mănăstirile din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a luptat împotriva influenței mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinat din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat. Exarhul a fost un susținător și promotor al ideii ca mănăstirile moldovenești închinat să fie subordonate Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe.

4. La începutul sec. XIX și în prima jumătate a sec. XX mănăstirile și schiturile au jucat un rol important în viața spirituală a Basarabiei. În acest timp, ele au devenit centre religioase și spiritual-educaționale importante. La aceasta au contribuit în primul rând reformele din sfera monahală (lupta împotriva vagabondajului, stabilirea principiilor vieții de obște la mănăstire, reglementarea relațiilor dintre egumeni și călugări), reforme care au fost realizate de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și de urmașii acestuia.

5. În baza analizelor perioadei cercetate, am constatat că numărul sfintelor mănăstiri din Eparhia Chișinăului și Hotinului a fost în creștere. Mănăstirile erau administrate de episcopi (arhierei). Lăcașurile monastice erau conduse de blagocini (protopopi), care se subordonau direct arhiepiscopului. În cadrul mănăstirii, puterea era concentrată în mâinile starețului sau stareței. O astfel de ierarhie strictă a contribuit la menținerea unei discipline riguroase în mănăstiri și la respectarea Statutelor monastice. În perioada țaristă, numărul persoanelor din mănăstiri a crescut. Acest lucru s-a datorat unui flux tot mai mare de reprezentanți ai țăranilor și ai micii burghezii către mănăstiri, precum și de extinderea moșiilor mănăstirilor, ceea ce a dus la necesitatea de a

atrage mai mulți frați de mănăstire. Erodarea rânduielilor patriarhale în societate a dus la creșterea numărului de maici în lăcașele monahale.

6. Dezvoltarea și întreținerea economică a mănăstirilor au depins în principal de moșiile pe care acestea le aveau în proprietate. Uneori, acestea aduceau venituri importante în bani, care erau folosite pentru întreținerea frăției monahale și a clerului basarabean. În perioada țaristă și se largesc acareturile de pe lângă mănăstiri. Se construiesc biserici noi, se largesc bisericile vechi, chiliile și anexele gospodărești. Datorită donațiilor din partea țăranilor din satele învecinate, se extind proprietățile funciare ale mănăstirilor. Toate acestea conduc la o creștere semnificativă a veniturilor mănăstirilor.

7. Poziționarea în cadrul unor dezbateri istorice ne-a permis să stabilim că o reformă importantă în viața monahală s-a desfășurat începând din anii 30 ai sec. XIX, atunci când în mănăstirile și schiturile din Basarabia (cu excepția celor de maici) a fost introdusă „viața de obște”. Un model în acest sens reprezintă mănăstirea Noua Neamț. Mănăstirea funcționa după regulamentul introdus de către Paisie Velicicovschi, care prevedea sărăcie de bună voie și smerenie.

8. De-a lungul timpului, mănăstirile au devenit *centre culturale și educaționale importante*, unde aveau loc lecturi instructive, convorbiri spirituale și unde se publica literatură religioasă instructivă. Bibliotecile bogate i-au ajutat pe călugări să aibă acces la elementele de bază ale învățaturii duhovnicești, la învățăturile Sfinților Părinți ai bisericii ortodoxe. Anume aici, între zidurile sfintelor mănăstiri basarabene, au fost copiate și traduse texte liturgice, care au fost apoi tipărite și distribuite în parohii. Școlile mănăstirești au jucat un rol important în pregătirea duhovnicească a elevilor. Mulți dintre absolvenții acestora s-au evidențiat ulterior în domeniul religios, precum este exemplul Mitropolitului Gurie (Grosu) și al rectorului Seminarului Teologic din Chișinău, Constantin Popovici.

9. Am determinat, în baza cercetării activității mănăstirilor, că un loc deosebit în mănăstiri l-au avut *activitățile caritabile* ale călugărilor. În apropierea mai multor așezăminte monahale au fost înființate aziluri pentru bătrâni, spitale și hoteluri. Un exemplu de milostenie spirituală a fost deschiderea la Chișinău, în anul 1906, a spitalului Comunității Hârbovăț a Crucii Roșii din Rusia, al cărei nume provine de la mănăstirea omonimă. Deschiderea, în 1915, a Orfelinatlui din Basarabia a fost posibilă, în mare măsură, datorită resurselor financiare din donațiile făcute de frățiile monahale. Unele comunități monahale și-au manifestat milostenia în timpul Primului Război Mondial, renunțând la o parte din mâncare în scopul economisirii mijloacelor pentru nevoile armatei. În afară de aceasta, mănăstirile trimiteau pe front tot de ce era necesar: prosoape, cămăși, vin, fier și cupru. De la mănăstiri au plecat pe front preoți, care săvârșeau Sfintele Taine în cadrul formațiilor militare, ajutau la munca din cantine, din spitale și la evacuarea răniților

de pe câmpul de luptă. Prin sacrificiul lor, ei ridicau moralul ostașilor, iar eroismul lor este probat și de diversele distincții de stat.

10. Un rol important l-au jucat călugării în calitate de misionari care au purtat discuții religioase cu credincioșii de rit vechi (care se numeau *staroobreadți*) și cu sectanții. Datorită activităților lor, multe „suflete rătăcite” au revenit în sânul bisericii ortodoxe. În plus, călugării s-au implicat în activitatea Frăției *Nașterea lui Hristos*, care a editat și a distribuit pliante de educație moral-religioasă în limba română.

11. De asemenea, un anumit rol în dezvoltarea spirituală a Basarabiei l-au avut și numeroasele schituri mici, care au devenit un adevărat refugiu pentru schimnicii ce căutau singurătatea. Scăderea numărului schiturilor până în 1918 se explică, în primul rând, prin faptul că, de regulă, aceste așezăminte monahale fuseseră înființate de multe ori fără a aduce la cunoștința autorităților eparhiale, și pentru că nu au fost întemeiate pe moșiile proprii, fapt care a generat litigii din partea proprietarilor de pământ.

12. În complexitatea cercetării, au fost evidențiate și activitățile de construcții. Astfel, s-a stabilit că au fost alocate mijloace bănești pentru construcția de biserici în diferite gubernii ale Imperiului Rus. Datorită asistenței directe din partea unor mănăstiri, în Basarabia se construiesc noi biserici. Un bun exemplu este Mănăstirea Căpriană, care a edificat bisericile din Scoreni și Lozova (în anul 1863) și din satul Căpriană (în anul 1870). Au fost alocate mijloace financiare pentru întreținerea școlilor aflate pe moșiile mănăstirești. Astfel, numai în anul școlar 1893-1894, Mănăstirea Căpriană, împreună cu Schitul Condrița, au alocat aproximativ 11 000 rub. din propriile resurse în aceste scopuri. Pe lângă instituțiile de învățământ mănăstirești, în preajma localităților au fost deschise școli agricole și pedagogice.

13. Ca atare, am pledat pentru ideea că pelerinajul călugărilor basarabeni la Lavra Pecerska din Kiev, precum și la mănăstirile athonite de la Sfântul Munte, a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării spirituale, lărgind viziunea frăției monahale asupra lumii. Datorită pelerinajelor, se stabileau și se mențineau legături duhovnicești între principalele centre ortodoxe din Europa de Est, pe de o parte, și Basarabia, pe de altă parte.

14. Un loc special în viața spirituală a basarabenilor l-a avut chestiunea privitor la mănăstirile de peste hotare și moșiile acestora din Basarabia. Încă în timpul primului episcop, Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolitul Chișinăului și Hotinului, au fost făcute încercări de a reține veniturile obținute de pe aceste moși în beneficiul clerului basarabean. În 1873 toate moșiile mănăstirilor străine au fost trecute în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului. Mijloacele financiare provenite din veniturile obținute de pe moșiile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare au fost folosite pentru întreținerea școlilor și a societăților culturale și educaționale. În plus,

veniturile obținute de pe moșiile mănăstirilor străine au fost folosite pentru a construi biserici în satele Trifăuți, Îndărătnici (astăzi Nucăreni), Redi, Vasilcău și alele.

Cele expuse mai sus ilustrează în linii mari importanța deosebită a mănăstirilor și schiturilor a căror activitate a impulsionat dezvoltarea spirituală a Basarabiei timp de secole.

Cercetările efectuate de noi pe marginea acestui subiect demonstrează posibilitatea de aducere în circuitul științific a unor noi date relevante cu referire la istoria spirituală spațiului pruto-nistean, considerente din care **recomandăm**:

1. Continuarea investigației tematicii date prin teze de licență, magistru și doctorat, care ar scoate în evidență diferite aspecte ale vieții monahale din această regiune, în special liniile directe ale construcției spirituale, ale universului cultural în activitatea mănăstirilor și iradierea masivă a acestuia în rândurile populației țării. De asemenea, a atragere atenția mass-media cu privire la sporirea numărului de emisiuni și subiecte ce ar trata trecutul istoric al mănăstirilor și schiturilor din Republicii Moldova.

2. Pentru desiminarea informațiilor cu referire la istoria mănăstirilor și schiturilor din Basarabia recomandăm includerea subiectului respectiv în conținuturile prelegerilor universitare, cum ar fi „Dimensiunea cultural-istorică a monahismului în Basarabia”, „Specificul activității mănăstirilor închinată”, „Viața monahală – cadru de referință istorică”, cât și în diferite materiale cu caracter științific.

3. Organizarea cercetărilor și punerea în evidență a unor documente inedite ce țin de istoria mănăstirilor noi din arhivele Federației Ruse, Ucrainei și României.

4. Extinderea tematicii de cercetare pe segmentul problematic prin abordarea în profunzime a diferitor aspecte ale subiectului abordat: *școlile mănăstirești, mănăstirile închinată, construcția și reparația locașurilor sfinte, implementarea în domeniul monahal a diverselor regulamente și instrucțiuni, valoarea comunităților monahale, semnificații istorice ale complexelor monastice* etc.

BIBLIOGRAFIE

1. ADAUGE, M. Schitul Terapont. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 678-680.
2. AGACHI, A. *Istoria Mănăstirii Hâncu. 1677-2010*. Chișinău: Pontos, 2010. 245 p.
3. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 387.
4. ANRM. F. 6, inv. 4, d. 499, inv. 9, d. 1037, 1045.
5. ANRM. F. 205, inv. 1, d. 8, 136, 1173, 2210.

6. ANRM. F. 628, inv. 1, d. 7, 23.
7. ANRM. F. 733, inv. 1, d. 422.
8. ANRM. F. 1269, inv. 1, d. 3, 5.
9. BULAT, T. Acte privitoare la Mănăstirea Hâncu. In: *AB*, 1930, nr. 1, p. 93-110.
10. CANDU, T. Aspecte privind viața monahală în Basarabia la începutul secolului XX. Raportul arhimandritului Teognost (Donos) din 1908. In: *Buletin științific al tinerilor istorici*. Vol. II. Chișinău, 2013, p. 101-112.
11. CIOCANU, S. Mănăstirea de pe Vișnevăț și Căpriană - așezăminte monastice distincte. Poiene și prisăci. In: *Tyragetia*, serie nouă, vol. I [XVI], nr. 2, Istorie. Muzeologie Chișinău, 2007, pp. 31-43.
12. CONDRATICOVA, L. *Bocancea. Mănăstire de călugări, cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel*. Chișinău: s.n., 2014. 180 p.
13. DONȚU, D. *Mănăstirea Răciula*. Chișinău: Sirius, 2005. 34 p.
14. EȘANU, A., EȘANU, V., FUȘTEI, N. *Trecut și prezent la Mănăstirea Căpriană din Basarabia*. Căpriană: Ed. Paris, 1997. 34 p.
15. GOLUB, V. *Mănăstirea Curchi*. Orhei: S. n., 2000. 143 p.
16. ILVIȚCHI, L. *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*. Chișinău: Museum, 1999. 148 p.
17. *Mănăstirea Căpriană (sec. XV–XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*. Alc. A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, etc. Chișinău: Pontos, 2003. 564 p.
18. *Mănăstirea Căpriană cu Schitul ei Condrița (secolele XV–XXI): Studii, documente și materiale* / Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Valentina Pelin [et al.]; coord.: Andrei Eșanu, Gheorghe Postică. Chișinău: Cartdidact, 2019. 640 p.
19. *Mănăstiri Basarabene*. Red. resp. T. Țopa, V. Trofăilă. Chișinău: Universul, 1995. 272 p.
20. *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice*. Coord. A. Eșanu. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 799 p.
21. MIHAIL, P. Mănăstirea Căpriană, centru de sprijin al revoluționarilor bulgari, în secolul al XIX-lea. In: *VB*, an. VII, 1938, nr. 1-2, pp. 61-62.
22. NEGREI, I. Mănăstirea Curchi. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 257-282.
23. PELIN, V. Manuscrise și activități culturale la Mănăstirea Dobrușa (sec. XVIII–XIX). In: *Revista de Istorie a Moldovei*. Chișinău, 2007, nr. 2, p. 3-14.
24. POPOVICI, Andronic, arhimandrit. *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu*. Vol.1-4. Editor: Ion Gumenâi; studiu introductiv: Pr. Dormidont Bădărău, Ion Gumenâi. Chișinău: Lexon-Prim, 2016-2020.
25. POPOVSCHI, N. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1931. 511 p.
26. POSTICĂ, Gh. *Mănăstirea Căpriană de la întemeiere până în zilele noastre*. Chișinău: ULIM, 2000. 78 p.
27. POȘTARENCO, D. *Mănăstirea Noul Neamț*. Chișinău: Universitas. 1994. 66 p.
28. PUIU, V. *Mănăstirile din Basarabia*. Chișinău: Tipografia de Editură Națională „Luceafărul”, 1919. 95 p.
29. SCUTARU, S. *Biserica ortodoxă din Basarabia între 1882-1918. Teza de doctor în științe istorice*. Chișinău, 2010. 213 p.
30. ȘALARI, M. Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVIII, Chișinău, 2020, pp. 109-116.
31. TOMESCU, C. Mănăstirile și schiturile din Eparhia Chișinăului și Hotinului. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. Chișinău, 1922, pp. 1-10.

- 32.** XENOFONTOV, I. *Complexul monahal Japca. Istorie și spiritualitate*. Iași: Lumen, 2015. 487 p.
- 33.** XENOFONTOV, I. Mănăstirea Japca. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 441-468.
- 34.** XENOFONTOV, I., EȘANU, A. Mănăstirea Saharna. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 541-556.
- 35.** *Бессарабия: Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. С 224 иллюстрациями, портретами и картой Бессарабской губернии. Издание газеты «Бессарабец»*. Sub redacția lui A.P. Crușevan. Moscova: Tipografia lui A.V. Vasiliev, 1903. 520 p.
- 36.** ГАНИЦКИЙ, М. Монастыри в Бессарабии. In: *КЕВ*, 1883, nr. 16, pp. 530-552.
- 37.** ГАНИЦКИЙ, М. Сахарнянский монастырь. In: *КЕВ*, 1873, № 6, с. 261-268; № 7, pp. 319-329.
- 38.** Инструкции священникам и начальницам женских монастырей Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1911, nr. 18, pp. 128-132.
- 39.** Награждение. In: *КЕВ*, 1916, nr. 51, p. 279.
- 40.** Обращение преосвященного Серафима епископа Кишиневского и Хотинского к монашествующим Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1910, nr. 45, pp. 405-449.
- 41.** Определение Святейшего Синода. In: *КЕВ*, 1916, nr. 24, p. 113.
- 42.** От Кишиневской духовной консистории. In: *КЕВ*, 1912, nr. 46, pp. 376-377.
- 43.** Отчет Кишиневского епархиального комитета Православного миссионерского общества за 1905 год. In: *КЕВ*, 1906, nr. 4, pp. 1-12.
- 44.** ПАРФЕНТЬЕВ, К. Подготовительная работа по устройству епархиальной типографии в Кишиневе. In: *КЕВ*, 1906, nr. 7, pp. 228-230.
- 45.** ПАРХОМОВИЧ, И. Краткий исторический очерк архипастырской деятельности в Бессарабии Высокопреосвященного Павла, архиепископа Кишиневского и Хотинского, с 1871 по 1881 г. In: *КЕВ*, 1882, nr. 7, pp. 408-422.
- 46.** ПАРХОМОВИЧ, И. Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Серафима (Чичагова), Архиепископа Кишиневского и Хотинского. In: *ТБЦИАО*, VIII-й выпуск, 1913, pp. 1-294.
- 47.** ПАРХОМОВИЧ, И. М. Несколько данных об имениях в Бессарабии, именующихся преклоненными святым местам на Востоке. In: *ТБЦИАО*, VII-й выпуск, юбилейный. 1812-1912. Кишинев, 1912, pp. 216-217.
- 48.** Р. Из церковно-общественной жизни. In: *КЕВ*, 1916, nr. 13, pp. 275-281.
- 49.** Список лиц, сделавших пожертвования в пользу училища девиц духовного звания в течении 1867 года. In: *КЕВ*, 1868, nr. 15, pp. 172-173.
- 50.** СТАДНИЦКИЙ, А. *Гавриил Банулеско-Бодони, Экзарх Молдо-влахийский (1808-1812) и Митрополит Кишиневский (1813-1821)*. Кишинев, 1894. 374 p.
- 51.** СТАДНИЦКИЙ, А. Материалы для истории Киприанского монастыря. In: *КЕВ*, 1892, nr. 6, pp. 129-135; nr. 7, pp. 151-160.
- 52.** ХАЛИППА, И. Н. Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века. In: *ТБУАК*, том 2. Кишинев, 1902, pp. 119-180.
- 53.** ЦВИРКУН, В. И. Материалы по истории Кишиневской епархии первой половины XIX века. In: *Stratum plus*. Chișinău, 2001-2006, pp. 429-436.
- 54.** Чествование Высокопреосвященнейшего Платона по случаю назначения его на Кафедру Экзарха Грузии. In: *КЕВ*, 1916, nr. 1-2, pp. 4-45.
- 55.** ЧЕРВЕНКОВ, Н. Киприанский монастырь и Българското възраждане In: *Арнаутов сборник. В чест на акад. М. Арнаутов. Юбилеен сборник*. Кн. 5. Ресе, 2008, pp. 96-101.

- 56.** ЧУДЕЦКИЙ, П. Из монастырских документов. In: *КЕВ*, 1882, nr. 2, pp. 87-117; nr. 3, pp. 156-182.
- 57.** ЩЕГЛОВ, Д. В. Материалы для истории Гинкульского монастыря In: *КЕВ*, 1900, nr. 10, pp. 260-272.
- 58.** ЩЕГЛОВ, Д. В. О монастырских имениях в Бессарабии, принадлежащих заграничным восточным монастырям. In: *КЕВ*, 1890, nr.4, pp. 152-161; nr. 5, pp. 215-227; nr. 6, pp. 265-269; nr.7, pp. 307-314.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

1. **ŞALARI, M.** Aspecte ale organizării vieţii monahale în timpul Exarhului moldo-valah Gavriil Bănulescu-Bodoni (anii 1808-1812). In: *Akademios. Revista de ştiinţă, inovare, cultură și artă*. 2020, nr. 2, Chişinău, pp. 92-95. ISSN 1857-0461.
2. **ŞALARI, M.** Din istoria vieţii monahale în Basarabia (prima jumătatea a sec. XIX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2020, vol. XXVII, Chişinău, pp. 129-136. ISSN: 1857-2049.
3. **ŞALARI, M.** Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2020, vol. XXVIII, Chişinău, pp. 109-116. ISSN: 1857-2049.
4. **ŞALARI, M.** Gavriil Bănulescu–Bodoni and the organization of Monachal life in Bessarabia during the Russian-Turkish War (1806-1812). In: *Cogito*. Bucureşti, 2020, vol. XII, nr. 2, Iunie, pp. 55-63. ISSN: 2066-7094.
5. **ŞALARI M.** Izvoarele studierii istoriei bisericii ortodoxe din Basarabia (sec. XIX-lea). In: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a V-a. Vol. 3*. Chişinău, 2016, pp. 201-204. ISBN: 978-9975-108-46-1.
6. **ŞALARI M.** Activitatea clerului monahal din cuprinsul mitropoliei Chişinăului și întregii Moldovei. In: *Biserica ortodoxă din Moldova și statul. Credință și cunoaștere. Rezumatele comunicărilor științifice*. Chişinău, 2016, pp. 24-35.
7. **ŞALARI M.** Documente din arhivele de stat a Rusiei ca surse de studiere a istoriei bisericii ortodoxe din Basarabia (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). In: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a VI-a. Vol.2*. Chişinău, 2017, pp. 64-67. ISBN: 978-9975-108-46-1.
8. **ŞALARI M.** Mănăstirile Moldovei ca patrimoniu spiritual și cultural al societății. In: „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători (2016; Chişinău). Conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători. Chişinău, 2016, p. 10. ISBN 978-9975-133-48-7.
9. **ŞALARI M., ȚVIRCUN V.** Documente inedite din arhivele Federației Ruse privind viața și activitatea protoiereului Mihail Ceachir. *Протоиерей Михаил Чакур – просветитель и религиозный деятель Бессарабии”, национальная научная конференция (2018; Кишинэу). Материалы Национальной научной конференции, посвященной 80-летию со дня кончины Михаила Чакура (1861-1938) мун. Кишинев, 10 сентября 2018 г.* Кишинев, 2020, pp. 50-69. ISBN 978-9975-3365-9-8.

10. **ŞALARI M., ȚVIRCUN V.** Documente inedite din arhivele Federației Ruse privind viața și activitatea protoiereului Mihail Ceachir. Protoiereul Mihail Ceachir – un cărturar al Bisericii din Basarabia = Протоиерей Михаил Чакир – просветитель и религиозный деятель Бессарабии. Programul și rezumatele comunicărilor științifice. Chișinău, 2018, p. 22. ISBN 978-9975-139-65-6.
11. **ШАЛАРЬ М.** Монастыри и монашество Бессарабии в XIX – начале XX вв. (Историография проблемы). In: *Протоиерей Михаил Чакир – просветитель и религиозный деятель Бессарабии*”, национальная научная конференция (2018; Кишинэу). Материалы Национальной научной конференции, посвященной 80-летию со дня кончины Михаила Чакира (1861-1938) мун. Кишинев, 10 сентября 2018 г. Кишинев, 2020, pp. 155-169. ISBN 978-9975-3365-9-8.
12. **ШАЛАРЬ, М.** Роль монастырей в общественной и культурной жизни Бессарабии в конце XIX – начале XX века. In: *Firul viu ce leagă timpuri: Culegere de articole = Времен связующая нить: Сборник статей = The thread connects times: The collection of articles: Ad honorem Victor Țvircun*. Chișinău, 2020, pp. 578-592. ISBN 978-9975-3469-1-7.

ADNOTARE

Șalari Marin, „Mănăstirile și viața monahală din Basarabia (1813-1918)”, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2021.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 250 de titluri, 140 de pagini de text de bază, anexe. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: mănăstire, monahism, viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinete, complex monastic, viața de obște, viață internă.

Scopul lucrării: studierea complexă, din perspectivă istorică, a dezvoltării sub aspect economic, social și cultural a vieții mănăstirești și monahale din Basarabia în 1813-1918.

Obiectivele cercetării: reflectarea monahismului și a mănăstirilor din Basarabia în sursele istoriografice și istorice, analiza modelului de viață monahală internă care a fost aplicat de către ierarhii Mitropoliei, ulterior și ai arhiepiscopiei din Chișinău și Hotin; aprecierea locului mănăstirilor și al monahismului în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei; determinarea măsurilor Bisericii Ortodoxe Ruse în organizarea vieții monahale în perioada anilor 1813-1918; prezentarea subiectului mănăstirilor basarabene în perioada țaristă în contextul cercetărilor istorice.

Noutatea și originalitatea științifică: Este dezvăluită osatura complexă a dezvoltării vieții mănăstirești din Basarabia într-o perspectivă triplă (economică, socială, culturală) prin explicitarea unei mari varietăți de date inedite și fapte concludente.

Rezultatele științifice obținute, care au condus la soluționarea unei probleme importante rezidă în evidențierea și caracterizarea particularităților vieții interne a mănăstirilor și a frățimii monahale în perioada când Basarabia făcea parte de Imperiul Rus, fapt care a permis ilustrarea încadrării sistemului monahal din spațiul pruto-nistean în sistemul duhovnicesc al Bisericii Ortodoxe.

Semnificația teoretică: sunt analizate conceptual și dezvăluite semnificațiile noțiunilor de viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinete, complex monastic, viață de obște; sunt evidențiate particularitățile activității mănăstirilor în evoluția contextului istoric.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetării pot fi utile specialiștilor în domeniu, în studiile interdisciplinare, oferind posibilitatea unor repere ce vizează viața religioasă în spațiul pruto-nistean în sec. XIX-începutul sec. XX. De asemenea, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare pentru elaborarea unor teze de licență, master și doctorat, pot fi utilizate în cadrul unor cursuri universitare.

Implementarea rezultatelor: Diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la conferințe naționale și internaționale, fiind publicate în 12 lucrări științifice. Rezultatele științifice obținute au fost aplicate selectiv în activitatea profesională a autorului.

АННОТАЦИЯ

**Шаларь Марин, «Монастыри и монашеская жизнь в Бессарабии (1813-1918)»,
диссертация на соискание ученой степени доктора истории, Кишинев, 2021.**

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 250 наименований, 140 страниц основного текста, приложения. Результаты опубликованы в 12 научных статьях.

Ключевые слова: монастырь, монашество, Бессарабия, религия, духовная жизнь, Церковь.

Цель работы: комплексное исследование с исторической точки зрения экономического, социального и культурного развития монастырей и монашеской жизни в Бессарабии в конце XIX - начале XX вв.

Задачи исследования: представление тематики бессарабских монастырей царского периода в контексте исторического исследования; определение мер Русской Православной Церкви в организации монашеской жизни в 1813–1918 гг.; анализ моделей внутренней монашеской жизни, которые применяли иерархи митрополии, а затем и Кишиневской и Хотинской архиепископии; оценка места монастырей и монашества в политическом, социальном и духовном развитии Бессарабии.

Научная новизна и оригинальность: данное исследование необходимо, поскольку представляет собой комплексный анализ развития монашеской жизни в Бессарабии в царский период.

Полученные научные результаты: заключаются в выделении и характеристике особенностей внутренней жизни монастырей и монастырского братства в период, когда Бессарабия входила в состав Российской империи. Они отражают включение монашеской системы Пруто-Днестровского междуречья в рамки духовной системы Русской Православной Церкви.

Теоретическая значимость: работа будет полезна исследователям в области истории духовной жизни Бессарабии.

Практическая значимость: диссертация может быть полезна специалистам в области междисциплинарных исследований, предлагая возможность проведения исследований, связанных с различными аспектами религиозной жизни Прута-Днестровском регионе в конце XIX-начале XX вв. Также результаты исследования могут служить отправной точкой для разработки бакалаврских, магистерских и докторских диссертаций, их можно использовать в университетских курсах.

Внедрение результатов: различные аспекты рассматриваемой проблемы были представлены на национальных и международных конференциях, опубликованы в 12 научных статьях. Полученные научные результаты могут быть использованы в различных учебных программах учебных заведений, а также в исследованиях религиозной жизни.

**Șalari Marin, "Monasteries and monastic life in Bessarabia (1813-1918)",
dissertation for the candidate in the PhD degree in history, Chisinau, 2021.**

The structure of the dissertation: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 250 titles, 140 pages of the main text, applications. The findings were published in 12 scientific articles.

Keywords: monastery, monasticism, Bessarabia, religion, spiritual life, Church.

The purpose of the work: a comprehensive study from the historical point of view of the economic, social and cultural development of monasteries and monastic life in Bessarabia in the late 19th - early 20th centuries.

The tasks of the study are: presenting the themes of the Bessarabian monasteries of the tsarist period in the context of historical research; defining the regulations of the Russian Orthodox Church in organization of the monastic life in 1813-1918; analyzing the models of internal monastic life, which were used by the hierarchs of the archdiocese, and then the Chișinău and Hotin archbishops; the assessment of the role of the monastery and monasticism in the political, social and spiritual development of Bessarabia.

Scientific novelty and originality: this study is necessary because it is a comprehensive analysis of the development of the monastic life in Bessarabia during the tsarist period.

The scientific results obtained are: the identification and characterization of the features of the inner life of monasteries and monastic brotherhood during the period when Bessarabia was part of the Russian Empire. They reflect the inclusion of the monastic system of the Prut-Dniester interfluvial region within the spiritual system of the Russian Orthodox Church.

Theoretical significance: The work will be useful to researchers in the history of the spiritual life of Bessarabia.

Practical significance: The thesis can be useful to specialists in the field of interdisciplinary research, offering the possibility of conducting research related to various aspects of the religious life of the Prut-Dniester interfluvial region in the late 19th - early 20th centuries. Also, the research results can serve as a reference source for the bachelor's, master's and doctoral dissertations, also used in university courses.

Implementation of the results: various aspects of the problem in question have been presented at national and international conferences, published in 12 scientific articles. The obtained scientific results can be used in various educational programs of educational institutions, as well as in research on religious life.

ȘALARI, MARIN

**MĂNĂSTIRILE ȘI VIAȚA MONAHALĂ DIN BASARABIA
(1813-1918)**

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar:	Formatul hârtiei 60x84 1/16
Hârtie ofset. Tipar ofset.	Tiraj ... ex...
Coli de tipar.: ...	Comanda nr.
Denumirea și adresa instituției unde a fost tipărit rezumatul	